

ДЕРЖАВОТВОРЧА ВІЗІЯ УКРАЇНИ У ГОМІЛЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО (1892-1984)

Вступ

Постать Патріярха Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого (1892-1984) належить до тих історичних глиб ХХ століття, у яких церковне служіння, наукова праця, національне лідерство й мученицьке свідчення віри поєдналися в єдину духовно-історичну місію.

Як слушно зазначив у книзі «Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого» американський історик Ярослав Пелікан, Йосиф Сліпий є «разючим утіленням» епохальних викликів, виступаючи водночас як церковний діяч, політичний в'язень і духовний міст між Сходом і Заходом (Пелікан, 2017: 41). У мисленні Пелікана, Патріярх був промотором української національної ідентичности на світовій арені: «Впродовж свого життя Йосиф Сліпий був змушений пояснювати представникам інших етнічних традицій, ким властиво були слов'яни, а щобільше – ким були українці у складі цієї слов'янської спільноти поміж Сходом і Заходом» (Пелікан, 2017: 30).

Гомілетична спадщина Блаженнішого Йосифа Сліпого — його проповіді, пастирські послання, звернення, промови та «Заповіт» — становить не лише богословсько-пастирський корпус текстів, а й цілісну програму національного буття. У ній Україна осмислюється не просто як територія чи політична одиниця, а як духовно-історична спільнота, покликана до свободи, єдності, культурної зрілості й державної самостійности.

Державотворча візія Сліпого формується в умовах трагедії: советської окупації, ліквідації Української Греко-Католицької Церкви, ув'язнення єрархії, русифікації, денаціоналізації та розпорошення українців у світі. Сам Патріярх пережив ці процеси не як зовнішній спостерігач, а як «незвичайний в'язень», ісповідник віри, який із 1945 до 1963 року пройшов через советські тюрми, табори й заслання. Саме тому його слово має особливу моральну вагу: воно народжене не з політичної риторики, а з досвіду хреста. Матриця цієї візії містить вісім головних пунктів.

1. Церква, народ і держава: органічна єдність у мисленні Йосифа Сліпого

У центрі державотворчого бачення Патріярха стоїть ідея нерозривного зв'язку між Богом, Церквою, народом, мовою, культурою та державністю. Для нього українська державність не могла бути зведена до адміністративної незалежності. Вона мала виростати з духовної самосвідомості народу.

У промові до учасників Конгресу Католиків Українців Канади 27 червня 1971 року Сліпий сформулював цю думку з особливою виразністю:

«Одна мова, одна Христова віра, одна молитва, одна Служба Божжа, один обряд, одна національна українська свідомість, одна велика любов свого княжого і козацького минулого, своєї культури, письменства і мистецтва, своєї державницької традиції і звичаїв (...) є твердою основою для дальших змагань» (Сліпий, 1980: 107).

Ця цитата є ключовою для розуміння його концепції. Сліпий мислить державність не як політичну надбудову, а як органічний плід духовної, культурної та історичної тяглості. Українська держава можлива там, де існує народ із власною пам'яттю, мовою, вірою, обрядом і волею бути собою.

2. Духовна свобода як передумова політичної незалежності

Для Йосифа Сліпого свобода Церкви і свобода народу були взаємопов'язаними. Його особиста драма після звільнення з советського ув'язнення полягала в тому, що він сам фізично вийшов на волю, але його Церква залишалася переслідуваною. У «Заповіті» він писав:

«Звільнено мене, та не привернено волі моїй рідній Церкві!» (Заповіт, 2022: 21)

Ця фраза має не лише автобіографічний, а й політико-богословський зміст. Для Патріярха не існує повної особистої свободи там, де поневолені Церква і народ. Тому визволення України в його баченні починається з визволення духовного — з права народу вільно молитися, говорити рідною мовою, плекати власну традицію та мати власні церковні інституції.

Його свідчення в ізоляторі Київської тюрми 14 лютого 1961 року особливо промовисте:

«Я навіть у душі не думаю виходити з Радянської України, але хочу тільки добитись права Греко-католицької Церкви, яке вона вже мала в Радянському Союзі до 1946 р. (...) зовсім не збираюся виходити, хіба під конвоєм, як німий свідок Церкви, що мовчить» (Заповіт, 2022: 21).

Отже, Сліпий виступає не як еміграційний діяч, відірваний від батьківщини, а як духовний представник поневоленої України, який навіть у вигнанні залишається внутрішньо пов'язаним із рідною землею.

3. Патріярхат як модель церковної і національної соборності

Одним із найважливіших елементів державотворчої візії Йосифа Сліпого була ідея патріярхату Української Церкви. Вона мала не лише канонічне, а й національно-еклезіологічне значення. Патріярхат поставав знаком зрілості

українського християнства, визнанням історичної гідності Київської Церкви та інструментом консолідації українців у світі.

У «Заповіті» Патріярх наголошував:

«Київський Патріярхат мав бути, і з певністю став би ним, рятунком церковної єдності у Вселенській Христовій Церкві і рятунком нашої української, церковної і національної єдності» (Заповіт, 2022: 25).

Тут важливо, що Сліпий поєднує церковну єдність із національною. Для нього патріярхальний устрій не є питанням престижу. Це механізм духовної, а навіть онтологічної самоорганізації народу, який в умовах бездержавности потребує власного центру єдності.

Водночас він мислив Патріярхат не вузько конфесійно, а соборно, як читаємо у «Заповіті»:

«Ставайте всі в обороні прав Української Католицької Церкви, але бороніть права Української Православної Церкви (...) Всі ми, католики і православні, боремося за повстання нашої Церкви і за її духовну силу в Україні» (Заповіт, 2022: 28).

Цей заклик засвідчує, що державотворча програма Сліпого не була спрямована на поділ українців за конфесійною ознакою. Навпаки, він бачив майбутнє України через церковне порозуміння, духовну солідарність і захист свободи сумління.

4. Мова як духовно-національний код державности

Особливе місце у гомілетичній спадщині Патріярха займає питання мови. Для Сліпого українська мова була не лише засобом комунікації, а й формою

історичної пам'яті, носієм національної гідності та одним із головних інструментів опору асиміляції (Іванкович, 2025: 12-31).

Він гостро усвідомлював загрозу русифікації. У привіті до президії III-го Світового Конгресу вільних українців в Нью-Йорку, 19 серпня 1978 р. Йосиф Сліпий писав:

«Постійне, цілеспрямоване вимішування людности, переселювання її поза межі України, як і пляново та послідовно здійснювана русифікація урядовими чинниками ССРСР, особливо в шкільництві (...) приносить втрати великого числа наших людей і їхніх дітей» (Сліпий, 1985: 339).

У цьому контексті мова постає як простір боротьби за народ. Втрата мови означає втрату історичної суб'єктності. Саме тому у зверненнях до українців діаспори Сліпий наголошував на потребі збереження рідної мови, обряду й національної свідомости.

У Пасхальному привіті 1966 року він наголошував:

«Свідомість однієї віри, одного обряду, однієї національності, стане могутньою остоею проти всяких затій знищити наш нарід, наш обряд і нашу Церкву» (Сліпий, 1980: 61).

Мовна ідентичність у його баченні є складовою державотворення, бо саме через мову народ передає дітям пам'ять, віру, культуру й політичну волю.

5. Родина, школа і Церква як інституції національного відтворення

Сліпий чітко розумів, що держава не виникає лише через політичний акт. Вона потребує тривалого виховання людини — моральної, національно свідомої, здатної до відповідальности. Тому трьома базовими інституціями українського самозбереження він вважав родину, школу і Церкву.

У «Заповіті» читаємо:

«Християнська Родина та Рідна Українська Школа — це передумови здорового виховання прийдешніх поколінь! Отож, заповідаю вам: відроджуйте їх і рятуйте їх в Україні й у всіх країнах поселення нашого Українського народу!» (Заповіт, 2022: 17).

Цей вислів має програмний характер. Родина передає віру й мову; школа формує знання й історичну свідомість; Церква надає духовний сенс національному існуванню. Разом вони творять антропологічну основу держави — людину, яка не соромиться свого походження й здатна служити народові.

Сліпий особливо наголошував на вихованні молоді в діаспорі. У привіті для учительського збору і молоді Святопокровської Парохії в Парма, Огайо, 26 травня 1983 р. Блаженніший писав:

«Радію дуже, що Ви, роджені на чужині, любите свою Церкву, свій Нарід, рідну мову і рідний наш обряд (...) Не забувайте ніколи того всього, що Ви навчилися від своїх батьків, від своїх духовних Отців» (Сліпий, 1985: 431).

Таким чином, діаспора для нього не була периферією українського життя. Вона була частиною єдиного національного організму.

6. Наука й освіта як стратегія державного відродження

Як богослов і науковець, Йосиф Сліпий розумів, що нація без власної науки залишається залежною від чужих інтелектуальних центрів. Блаженніший заповідливо дбав про добро та розвиток українських наукових установ на поселеннях. Але, як пише професор Українського Вільного Університету Михайло Присяжний, *«по-особливому опікувався Кардинал Йосиф Сліпий*

Українським Католицьким та Українським Вільним Університетами, заслужено вбачаючи в них тверді обереги духовності, незаангажованої гуманітарної науки і освіти, закладами, що гартували основи національної ідентичності»

Патріярх формулював завдання Українського католицького університету ім. св. Климента Папи як національно-академічну місію. У проповіді в соборі св. Софії з нагоди відкриття VIII вакаційного курсу в УКУ 17 червня 1977 р. Патріярх озвучив духовний імератив українця:

«Університет є на те, щоби запевнити національну свідомість! Скільки треба було пригадувати, що ти українець! Що ти маєш говорити по-українськи, що твоя кров і кість — українська!» (Сліпий, 1985: 154)

У «Заповіті» він підкреслював:

«Пам'ятайте, що нарід, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами, вмирає і зникає з лиця землі. Рідна наука окрилює народ до лету на вершини зрілого серед народів світу народу!» (Заповіт, 2022: 23)

Наука у Сліпого — це не нейтральна академічна діяльність, а спосіб історичного воскресіння народу. Вона покликана подолати комплекс меншовартости, сформувати еліту, захистити мову й культуру, виробити інтелектуальні підстави державности.

7. Страждання, мучеництво і воскресіння народу

Досвід ув'язнення став одним із головних джерел духовної авторитетности Патріярха. Його державотворча візія не була оптимістичною утопією; вона народилася з досвіду катастрофи. Але саме в руїні він бачив можливість воскресіння.

У «Заповіті» він писав:

«Всі її досягнення і тисячолітня праця поколінь лежали в руїні. Сприймав я це як Божу волю у глибокій вірі, що всі історичні надбання, в тому числі також терпіння, не даремні: Я вірив, що з руїн повстануть наша Церква і наш Нарід!» (Заповіт, 2022: 22)

Цей фрагмент має центральне значення. Сліпий не заперечує трагедії, але вписує її у пасхальну логіку: через хрест — до воскресіння. Український народ, за його баченням, не лише жертва історії, а носій духовної сили, здатний піднятися з руїн.

Саме тому він благословляє борців за права людини, культури й українського слова:

«Чую їхній голос в обороні основних прав людини і людської спільноти. З подивом дивлюся на них, як вони боронять своє українське слово, збагачують свою українську культуру (...) рятують українську душу» (Заповіт, 2022: 30).

У цих словах українська державність постає як боротьба за душу народу.

8. Заклик до політичної, культурної й духовної зрілості

У ювілейному 1975 році Патріярх звернувся до українського народу з одним із найсильніших своїх закликів:

«Український Народе, стань уже раз собою! Позбудься своєї вікової недуги сварів і чварів, вислугування чужим, підлецування і пониження, бо на встид і сором не бракує їх ще й нині в наших національних і церковних провідних кругах. Отрясися зі своїх вікових недотач, стань на свої ноги в Україні і на поселеннях! Нехай світ здумиться перед Твоєю силою, глибокою побожністю, красою і найвищою культурою! Час стати самим собою – і політично, і

науково, і в мистецтві, і загалом культурно! (...). Будь одно, монолітом, і не шукай «чужих богів». Своєю українською Церквою, організацією, своєю політичною зрілістю, своєю культурою, наукою, письменством і мистецтвом Ти вже зазначив своє становище!» (Сліпий, 1981: 238).

Цей заклик є кульмінацією його державотворчої думки. Сліпий вимагає від українців не лише збереження етнічної пам'яті, а й повної історичної суб'єктності: політичної, наукової, культурної, церковної.

Особливо важливо, що він пов'язує державність із подоланням внутрішніх хвороб: сварів, чварів, вислужництва чужим, меншовартости, поклоніння «чужим богам». Отже, державотворення для нього — це не лише боротьба із зовнішнім ворогом, а й внутрішнє очищення народу.

Актуальність державотворчої візії Йосифа Сліпого для сучасності та майбутнього України

Державотворча візія Патріярха Йосифа Сліпого набуває особливої актуальності в умовах сучасної боротьби України за свободу, територіальну цілісність, духовну незалежність і культурну самобутність. Те, що Сліпий окреслював як небезпеку денаціоналізації, русифікації, втрати мови, історичної пам'яті та церковної свободи, сьогодні знову постає не лише як історична проблема, а й як реальний виклик українському існуванню.

Його озвучений вище заклик:

«Український Народе, стань уже раз собою!»

сьогодні звучить як програма національної стійкості. У час війни Україна не лише обороняє кордони, а й укотре утверджує право бути самостійним

суб'єктом історії — зі своєю мовою, культурою, Церквою, пам'яттю та політичною волею.

Особливо промовистою є думка Сліпого про єдність. Він застерігав у «Заповіті»:

«Брак почуття і розуміння єдності в основних питаннях життя Церкви і Народу — це наше нещастя, це наш споконвічний гріх!» (Заповіт, 2022: 23)

У сучасному контексті ці слова можна розуміти як пересторогу перед внутрішніми поділами, політичною дріб'язковістю, інформаційними маніпуляціями та втратою спільної мети. Майбутнє України залежить від здатності суспільства зберегти єдність довкола фундаментальних цінностей: свободи, гідності, правди, справедливості й відповідальності.

Не менш важливою є його увага до мови, освіти й культури. Сліпий наголошував:

«Пам'ятайте, що нарід, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами, вмирає і зникає з лиця землі» (Заповіт, 2022: 22).

Ця думка є надзвичайно актуальною для післявоєнного відновлення України. Перемога не може обмежитися військовим виміром. Вона має бути також освітньою, культурною, духовною та інтелектуальною. Саме тому розвиток української школи, науки, університетів, історичної пам'яті та гуманітарної політики є частиною державної безпеки.

У перспективі майбутнього візія Йосифа Сліпого вказує на те, що Україна має будуватися не лише як ефективна політична система, а й як моральна спільнота. Її сила полягає не тільки в інституціях, армії чи дипломатії, а й у духовному фундаменті народу. Саме це мав на увазі Патріярх, коли писав:

«Я вірив, що з руїн повстануть наша Церква і наш Нарід!»

Сьогодні ці слова можна прочитувати як пророчу формулу українського відродження: навіть після руйнувань, втрат і страждань Україна здатна не лише вистояти, а й оновитися — духовно, культурно, політично та цивілізаційно.

Висновки

Державотворча візія України у гомілетичній спадщині Патріарха Йосифа Сліпого є цілісною богословсько-національною концепцією.

У цій візії Україна постає як спільнота, що має:

1. **духовну основу** — віру, молитву, обряд, Церкву;
2. **національний код** — мову, культуру, історичну пам'ять;
3. **інституційну опору** — родину, школу, університет, Патріархат;
4. **глобальну єдність** — зв'язок України й діаспори;
5. **моральну силу** — здатність пройти через страждання і не втратити себе;
6. **політичну мету** — стати собою як народ і як держава.

Йосиф Сліпий був не лише Главою Церкви, а й духовним етнархом українського народу в добу бездержавности. Його гомілетична спадщина виконувала функцію духовної конституції поневоленого народу: вона зберігала пам'ять, формувала відповідальність, кликала до єдності й готувала українців до майбутнього державного воскресіння.

Його Україна — це держава, яка народжується з молитви, науки, культури, мучеництва, пам'яті й незламної волі бути собою: образ, свідками і творцями якого є сьогодні кожен із нас.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заповіт блаженнішого Патріярха Йосифа Сліпого. Львів: АРТОС, 2022. 244 с.
2. Іванкович І. Патріях Йосиф Сліпий. Грані й орієнтири. Львів:АРТОС, 2025. 388 с.
3. Пелікан Я. Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого. Вид. 2-ге. Львів: АРТОС. 2017. 276 с.
4. Присяжний М. «Вічний двигун» української ідеї. Частина 2. Петербург, Київ, Кам'янець-Подільський, Львів, Відень, Прага, Мюнхен — центри боротьби за українські університети//<http://incognita.day.kyiv.ua/vichnij-dvigun-ukrayinskoji-ideyi-chastina-2.html>
5. Президент ІЕС о. д-р Іван Дацько прочитав лекцію про Патріярха Йосифа Сліпого у Франковому університеті//
<http://www.ecumenicalstudies.org.ua/novini-institutu/2017/03/29/5815>
6. Сліпий Й. Твори Патріярха і Кардинала Йосифа. Зібрали о. д-р Іван Хома і о. д-р Іван Музичка. Том ІХ. Рим: Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи. 1980.
7. Сліпий Й. Твори Патріярха і Кардинала Йосифа. Зібрали о. д-р Іван Хома і о. д-р Іван Музичка. Том ХІV. Рим: Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи. 1981.
8. Сліпий Й. Твори Патріярха і Кардинала Йосифа. Зібрали о. д-р Іван Хома і о. д-р Іван Музичка. Том ХІІІ. Рим: Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи. 1983.
9. Сліпий Й. Твори Патріярха і Кардинала Йосифа. Зібрали о. д-р Іван Хома і о. д-р Іван Музичка. Том ХІV. Рим: Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи. 1985.

